

Geçmişten Bugüne

KUZEY AFRİKA'DA İSLAMİ HAREKETLER VE İSLAMCI SİYASET

Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır'da
İslami Hareketler ve İslamcı Partiler

Dr. Akif ÇARKÇI

© Copyright 2022

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kâğıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-8430-66-0

Kitap Adı

Geçmişten Bugüne Kuzey Afrika'da İslami Hareketler ve İslamcı
Siyaset Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır'da İslami
Hareketler ve İslamcı Partiler

Yazar

Akif ÇARKÇI

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Yeter YEŞİLYURT

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

SOC048000

DOI

10.37609/akya.990

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

İÇİNDEKİLER

YAZAR HAKKINDA.....	I
ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ.....	5

1. BÖLÜM

KUZEY AFRIKA'YA DAİR GENEL BİLGİLER.....	15
1.1.Coğrafi Bilgiler Işığında Kuzey Afrika.....	15
1.2. Kuzey Afrika'da İslam'ın Tarihi.....	19

2. BÖLÜM

FAS'TA İSLAMİ HAREKETLER VE İSLAMCI PARTİLER.....	23
2.1. Ülke Hakkında Genel Bilgiler: Coğrafya, Ekonomi ve Demografi.....	23
2.2. Fas'ın Yakın Dönem Siyasi Tarihine Bakış.....	27
2.3. Dünden Bugüne Fas'ta İslami Hareketler.....	33
2.3.1. Adalet ve İhsan Hareketi.....	35
2.3.2. Tevhid ve Islah Hareketi.....	36
2.3.3. İslami Gençlik Hareketi.....	37
2.3.4. Ticanilik Tarikatı.....	38
2.3.5. Darkavîyye Tarikatı.....	39
2.3.6. Tayyibiyye Tarikatı.....	40
2.3.7. Tebliğ Cemaati.....	41
2.3.8. Hadis Ehli Hareketi.....	42
2.3.9. Tekfir ve Hicret Hareketi.....	42

2.3.10. Seleflik Hareketi.....	43
2.4. Geçmişten Bugüne Fas'ta İslamcı Siyaset ve İslamcı Partiler.....	43
2.4.1. El-Bedil el-Hadari Hareketi.....	44
2.4.2. El-Harake Min Ecli'l-Umme.....	44
2.4.3. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	45

3. BÖLÜM

CEZAYİR'DE İSLAMİ HAREKETLER VE İSLAMCI PARTİLER.....	49
3.1. Ülke Hakkında Genel Bilgiler: Coğrafya, Ekonomi ve Demografi.....	49
3.2. Cezayir'in Yakın Dönem Siyasi Tarihine Bakış.....	57
3.3. Cezayir'de İslami Hareketler ve İslami Oluşumların Tarihi.....	66
3.3.1. Cezayir Müslüman Âlimler Cemiyeti.....	66
3.3.2. İhvân-ı Müslimîn Hareketi.....	70
3.3.3. GIA /El-Cemaati'l-İslâmîye el-Musallaha (Silahlı İslâmî Grup).....	71
3.3.4. Emir Abdülkadir Hareketi.....	73
3.3.5. Müslüman Aydınlar ve Malik b. Nebi.....	75
3.3.6. Ehl-i Davet Hareketi.....	77
3.3.7. FIDA-Cezayir Cihadı İçin İslami Cephe.....	78
3.3.8. AIS (İslami Kurtuluş Ordusu).....	79
3.3.9. El-Kıyam Cemiyeti.....	79
3.3.10. İslami Devlet Hareketi.....	81
3.4. Geçmişten Bugüne Cezayir'de İslamcı Siyaset ve İslamcı Partiler.....	81
3.4.1. İslami Selamet Cephesi.....	82
3.4.2. Milli İnşa Hareketi.....	88

3.4.3. Cezayir Nahda Hareketi.....	88
3.4.4. Barışçı Toplum Partisi (İslami Toplum Partisi).....	89
3.4.5. Milli İslah Hareketi.....	90

4. BÖLÜM

TUNUS'TA İSLAMİ HAREKETLER VE İSLAMCI PARTİLER.....	93
4.1. Ülke Hakkında Genel Bilgiler: Coğrafya, Ekonomi ve Demografi.....	93
4.2. Tunus'un Yakın Dönem Siyasi Tarihine Bakış.....	98
4.3. Geçmişi ve Bugünüyle Tunus'ta İslami Hareketler.....	105
4.3.1. Tebliğ Cemaati.....	106
4.3.2. İlerici Müslümanlar.....	107
4.3.3. Şiiler.....	109
4.3.4. İslami Yöneliş Hareketi.....	110
4.3.5. Arusiyye Tarikatı.....	114
4.3.6. Şazeliyye Tarikatı.....	115
4.3.7. Azzûziyye Tarikatı.....	116
4.3.8. Ticianiyye Tarikatı.....	117
4.3.9. Kadiriyye Tarikatı.....	119
4.4. Geçmişten Bugüne Tunus'ta İslamcı Siyaset ve İslamcı Partiler.....	121
4.4.1. Hizb et Tahrir.....	121
4.4.2. Nahda Hareketi.....	122
4.4.3. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	128
4.4.4. Cephetü'l-İslah (Reform Front Party).....	129
4.4.5. Hizb al-Asala.....	130
4.4.6. Merhamet Partisi (Hizb al-Rahma).....	131
4.4.7. Ümmetçi Birlik Partisi.....	132

5. BÖLÜM

LİBYA'DA İSLAMİ HAREKETLER VE İSLAMCI PARTİLER.....133

- 5.1. Ülke Hakkında Genel Bilgiler: Coğrafya, Ekonomi ve Demografi.....133
- 5.2. Libya'nın Yakın Dönem Siyasi Tarihine Bakış.....139
- 5.3. Libya Tarihinde İslami Hareketler.....146
 - 5.3.1. Senûsiyye Hareketi.....147
 - 5.3.2. Zervakiyye Tarikatı.....151
 - 5.3.3. Arusiyye Tarikatı.....152
 - 5.3.4. İseviyye Tarikatı.....153
 - 5.3.5. Medeniyye Tarikatı.....153
 - 5.3.6. Ticianiyye Tarikatı.....154
 - 5.3.7. Kadiriyye Tarikatı.....155
 - 5.3.8. Müslüman Kardeşler.....157
 - 5.3.9. Libya İslam Savaşçıları Cemaati.....159
 - 5.3.10. Selefiler.....161
 - 5.3.11. Değişim İçin Libya İslami Hareketi.....162
- 5.4. Geçmişten Bugüne Libya'da İslamcı Siyaset ve İslamcı Partiler.....162
 - 5.4.1. Adalet ve İnşa Partisi.....162
 - 5.4.2. Vatan Partisi.....164
 - 5.4.3. Reform ve Kalkınma Partisi.....166

6. BÖLÜM

MISIR'DA İSLAMİ HAREKETLER VE İSLAMCI PARTİLER.....167

- 6.1. Ülke Hakkında Genel Bilgiler: Coğrafya, Ekonomi ve Demografi.....167

6.2. Mısır'ın Yakın Dönem Siyasi Tarihi.....	174
6.3. Geçmiş, Dünü ve Bugünü ile Mısır'da İslami Hareketler ve Oluşumlar.....	186
6.3.1. Mısır Ensârü's-Sünneti'l-Muhammediyye Cemaati.....	186
6.3.2. Müslüman Kardeşler.....	189
6.3.3. Cemaat El Fenniye el Askeriye.....	200
6.3.4. El-Davet Dergisi ve Çevresi.....	201
6.3.5. Cemaat-i İslami.....	202
6.3.6. Cihad Cemaati.....	205
6.3.7. Et-Tekfir ve'l-Hicre.....	207
6.3.8. Kutupçular.....	208
6.3.9. İslami Hidayet Cemaati.....	209
6.3.10. Hizbu't-Tahrir.....	210
6.3.11. Tebliğ Cemaati.....	213
6.3.12. Rufailik.....	214
6.3.13. Şazelilik.....	215
6.3.14. Kadirilik ve Kolları.....	218
6.3.15. Ahmediyye (Bedeviyye) Tarikatı.....	220
6.3.16. Halvetiyye Tarikatı.....	221
6.3.17. Diğer Tarikatlar.....	222
6.4. Geçmişten Bugüne Mısır'da İslamcı Siyaset ve İslamcı Partiler.....	223
6.4.1. İhvan-ı Müslimîn.....	223
6.4.2. Özgürlük ve Adalet Partisi/Hürriyet ve Adalet Partisi.....	224
6.4.3. Nur Partisi.....	227
6.4.4. Vasat Partisi (Ortayol Partisi).....	229
6.4.5. Amel (Çalışma Partisi).....	231
6.4.6. Mısır Kurtuluş Partisi (Sufilerin Partisi).....	233

6.4.7. El-Asala Partisi.....	235
6.4.8. İnşaa ve Kalkınma Partisi (Hizbu'l-Binâ' ve't-Tenmiye).....	237
6.4.9. Reform ve Rönesans Partisi.....	238
6.4.10. Mısır Akımı Partisi.....	240
6.4.11. Al-Fadya Partisi/Fazilet Partisi.....	241
6.4.12. Mısırlıların Devrimi Partisi.....	242
GENEL DEĞERLENDİRME.....	245
KAYNAKÇA.....	285

YAZAR HAKKINDA

Dr. Akif Çarkçı, 1977 yılında Ordu’da doğdu. İlk ve Ortaöğrenimini Ordu-Ünye ve İstanbul- Üsküdar’da, Lisans Eğitimini Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F İşletme bölümünde, Yüksek Lisansını Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi A. B.D., Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalında, Doktorasını Sabahaddin Zaim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamladı. Bahçeşehir Üniversitesi tarafından düzenlenen Hükümet ve Liderlik Okulu sertifika programına katıldı. Bir süre aktif siyasetin içinde bulundu. Özel sektörde otomotiv, eğitim, yayıncılık ve danışmanlık gibi alanlarda çalıştı. Akif Çarkçı, 2004 yılında başladığı kamu sektöründe; Pendik Belediye Başkanlığında asistan, şef, uzman ve danışman, Üsküdar Belediyesi’nde Başkan Danışmanı, Türk Dünyası Belediyeler Birliğinde Strateji Geliştirme Koordinatörü, T.C. Ekonomi Bakanlığı’nda Özel Kalem Müdürü, Bakan Müşaviri ve Bölge Müdür Yardımcısı görevlerinde bulundu. Türkiye Yazarlar Birliği üyesi olan Çarkçı’nın yayınlanmış 9 adet kitabı bulunmaktadır. Belediyeler ve Sivil Toplum Örgütlerinde yerel yönetim, yerel kalkınma, etkin belediye yönetimi, girişimcilik gibi konularda seminerler verdi, pek çok kez yerel ve genel siyaset üzerine TV programlarında görüşlerini kamuoyuyla paylaştı. *Yeni Söz, Ulusal Belediye, Karadeniz Güzde, Millî Gazete, Yeni Şafak, Referans, Milat* gibi gazetelerde, *Yerel Siyaset ve Seventh Hill* gibi dergilerde makale ve röportajları yayınlandı. Çeşitli kongre ve sempozyumlarda bildiri ve tebliğler sunmuş olan Çarkçı’nın bilimsel dergilerde yayınlanmış makaleleri de bulunmaktadır. Halen *Milat Gazetesinde* köşe yazarlığı yapan Çarkçı İngilizce bilir, evli ve iki çocuk babasıdır.

Daha Önce Yayınlanmış Kitapları:

1. *Yerel Siyaset Üzerine Söyleşiler*/Şehir Yayınları
2. *Ulusal Kalkınma İçin Yerel Teklifler*/Şehir Yayınları
3. *Kent Yönetimine Farklı Bakışlar*/Şehir Yayınları
4. *Belediyelerde Proje Yönetimi*/Erguvan Yayınları
5. *Yeni Kamu Yönetimi Çağında Türkiye’de Girişimci Bürokrasi ve Girişimci Bürokratlar*/Erguvan Yayınları
6. *Siyasetin Arka Bahçesinde İronik Gezintiler*/İlke Yayıncılık
7. *Kayıp Sandık/Lalezar* Yayınları
8. *Bir İslam Şehri İstanbul*/Beyan Yayınları
9. *Hürriyet ve İstiklalimizin Gür Sesi Mehmed Akif*/Bilge Kültür Yayınları
10. *Kobiler İçin Destek ve Teşvik Sağlayan Kurumlar ve Destekleri-Ortak Çalışma*/Pendik Belediyesi Kültür Yayınları

ÖNSÖZ

Kuzey Afrika gerek tarihi gerek stratejik gerekse coğrafi bakımdan hassas bir noktada bulunmaktadır. Avrupa, Ortadoğu ve Akdeniz havzası üçgeninde bulunan Kuzey Afrika bölgesi yüzyıllar boyunca pek çok imparatorluğun iştahını kabartmıştır. Özellikle Akdeniz ticaretine ve Akdeniz havzasına hâkim olmak isteyen devletler uzunca bir dönem bu bölgede hakimiyet kurmak için mücadele etmişlerdir. Bu anlamda Kuzey Afrika sadece Akdeniz'e kıyısı bulunması münasebetiyle değil, bölgede bulunan enerji ve zenginlik kaynakları açısından da bilhassa yakın tarihte pek çok devletin rekabet alanı haline gelmiştir.

Üç dört yüzyıl boyunca Osmanlı hakimiyeti altında yaşayan Kuzey Afrika, imparatorluk dağılmaya veya güçsüzleşmeye başlayınca Fransızların, İtalyanların, İspanyolların ve İngilizlerin iştahını kabartmış Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır, bu batılı emperyalist devletler tarafından işgal edilmiş ve birer sömürge haline getirilmiştir. Sömürgeleştirilen ülkelerde bazen yerli elitler bazen de yabancı güçler tarafından halka çeşitli baskılar uygulanmış, dini, siyasi, iktisadi hayat kontrol altına alınarak söz konusu ülkelerde yaşayan halkların kendi kaderleri ve kendi gelecekleri üzerinde söz sahibi olmaları engellenmiştir.

Bölgede yaşanan bu olumsuz tablo karşısında milli bağımsızlık ve direniş hareketleri boy göstermeye başlamış, iç ve dış baskı unsurları milli heyecan ve duygularla bertaraf edilmeye çalışılmıştır. İşte İslami yönelimli hareketler ve siyasi oluşum-

lar bu atmosferde ortaya çıkmış, İslami hareketler kimi zaman yabancı işgaline karşı bir itiraz, kimi zaman yerli elitler eliyle gerçekleştirilen yabancılaştırma politikalarına bir reddiye, kimi zaman da dini hayatın ve dini düşüncenin sosyal ve siyasal hayata hâkim kılınması gibi amaçlarla yola çıkmışlardır. Bazı dini oluşumlar ise (bilhassa tarikatlar) modern dönemden de önce var olan ve toplum içinde işgal ve sömürü döneminden de önce faaliyette bulunan yapılardır. Ancak modern hüviyete sahip cemaat ve partilerin ortaya çıkışı 20.yy'ın başına ve ortalarına tevafuk etmektedir. İşgal ve sömürü karşısında özüne dönme, dini ve kültürel varlığını koruma hassasiyetiyle ortaya çıkan cemaat ve partiler ya da İslami hareket unsurları sadece emperyalist güçlere karşı değil aynı zamanda yerli elitlere karşı da mücadele etmişlerdir.

Çalışmamıza konu teşkil eden 5 ülkedeki 55 İslami cemaat ve hareket, 30 İslami görüşe sahip siyasi parti belli bir sistematik içerisinde incelenmiş, bunların kuruluşları, kurucuları, dini yönelimleri, ülkelerdeki etkileri gibi kimi konular hakkında elden geldiğince detaylı bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında önce Kuzey Afrika kuşağı hakkında genel bilgilere yer verilmiş sonrasında Kuzey Afrika'nın İslamlaşma süreci masaya yatırılmış, ilerleyen bölümlerde her bir ülkeye ait genel bilgiler, ülkelerde varlık gösteren-göstermiş İslami cemaatler ve tarikatlar, sonrasında da İslami yönelimli siyasi partiler inceleme konusu edilmiştir. Son kısımda ise çalışmanın genel bir değerlendirmeye kapatılması uygun görülmüştür. Genel değerlendirme kısmı çalışmanın daha çok analiz ve yorum kısmını oluşturmaktadır. Çalışmada alabildiğince zengin bir kaynakça kullanılmış, yöntem olarak literatür taraması metoduna başvurulmuştur. Bu yöntemin yeterli olmadığı durumlarda ülkelerdeki yerel bilgi kaynaklarına ve kimi kurumlara da başvurulmuşsa da buralardan yeterli dönüş sağlanamamıştır.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada bazı başarıları ve eksiklikleri içerisinde barındırmaktadır. Öncelikle 5 ülke hakkında derli toplu bir araştırma sonucunun ortaya çıkmış olması

sevindirici bir durumdur. Daha önce bölge ülkelerine ilişkin çeşitli eserler ve akademik tezler yazılmış, akademik tezler yazılmış, raporlar kaleme alınmıştır. Ancak bunlar dağınık vaziyette olup içerdikleri bilgiler de oldukça sınırlıdır. Elinizdeki çalışma bütüncül bir bakış açısıyla kaleme alınmış, ortak tarihi tecrübelerle sahip benzer siyasi özellikler taşıyan beş ülke bir arada değerlendirilerek bazı sonuçlara ulaşılması hedeflenmiştir. Bu sonuçlar okuyucuyla genel değerlendirme kısmında paylaşılmıştır.

Çalışmanın geniş içerikli olması yazarın iş yükünü ağırlaştırdığı gibi araştırma için kullanılan zaman da epey külliyetlidir. Çalışma aşağı yukarı bir yıl süren bir araştırma neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu süreçte elden geldiğince yerli ve yabancı kaynaklar taranmış, yabancı kaynakların çevirileri yapılmış, çalışma kapsamında işe yarayacak bilgiler ayıklanıp süzülerek işe yarar hale getirilmiştir.

Kuzey Afrika Kuşağı gibi zorlu bir bölge üzerine bir şeyler üretmek ve yazmak elbette kolay değildir. Bu zorluğu “bilgi sevgisi” diyebileceğimiz bir filozofik yaklaşımla aştığımız söylenebilir. Ayrıca çok bilinen bazı oluşumlar dışında hakkında az bilgi sahibi olduğumuz coğrafyalar hakkında yeni bilgiler edinmek, oradaki hareketler hakkında yeni şeyler öğrenmek, literatürde bunları ne şekilde tasnif edildiğine yakından bakmak elbette entelektüel birikimimize çok şey kazandırmıştır. Bu kazanımın araştırmadan yararlanacaklarla paylaşılması ise ayrı bir zevk kaynağı olsa gerektir.

Çalışmanın mükemmeliyet taşıdığını iddia etmek bilgi ya da bilimle uğraşan bir insan için hayasızlık sebebi olacağı gibi çalışmada ortaya çıkan zafiyet ya da kusurları başkalarına yüklemek de o denli yanlış bir tutum olacaktır. Araştırmacının başka araştırmalar için ilham kaynağı olacağını öngörerek bu kusurların daha sonra başkaları tarafından birer kazanıma dönüştürülmesini ümit ediyorum.

Çalışma boyunca şahsıma yardımcı olan herkese teşekkür ediyorum. Eserin kitaplaştırılması sürecinde emek veren bütün emekçilere, eseri yayın hayatına kazandıran yayınevi sahip ve çalışanlarına teşekkürü bir borç biliyorum. Eserin ilim ve düşünce dünyamız için yararlı neticeler doğurmasını diliyorum.

Bu naçiz eseri, Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır'da ve dahi bütün Afrika'da ve Ortadoğu'da, ülkelerinin bağımsızlığı ve geleceği için mücadele etmiş, bu uğurda şehit ve gazi olmuş her görüş ve eğilimden vatansever insanların aziz ruhlarına ithaf ediyorum.

Her ne kadar eser, bilimsel bir bakış açısına yaslanarak hazırlanmış olsa da insanlığın ortak değerleri olan hürriyet, bağımsızlık, özgürlük, refah, insan hakları gibi ulvi değerler adına yurtlarında selamet ve güven içerisinde yaşama arzusu taşıyan insanlar için iyi dileklerde bulunmak bilimsel hassasiyete saygı duymak kaydı ve koşuluyla bir insanlık görevidir. Her halkın kendi topraklarında can, mal, din ve namus emniyeti içerisinde yaşama hakkı vardır. Bu hakka saygı duyulan bir dünyanın yeniden tesis edilmesi umuduyla...

Gayret bizden tefvik Allah'tandır.

Dr. Akif Çarkçı

Üsküdar-Aralık 2021

KAYNAKÇA

- Aaron Y. Zelin, "Islamism in Libya", American Foreign Policy Council, Washington, April, 2013.
- Aaron Y. Zelin, "Who is Jabhat al-Islah?", <https://carnegieendowment.org/sada/48885>, 07.04.2021.
- Abdellatif Hissouf, "The Moroccan Monarchy and the Islam-oriented PJD: Pragmatic Cohabitation and the Need for Islamic Political Secularism", All Azimuth V5, N1, Jan. 2016.
- Abdullah Aydoğan Kalabalık, Tunus Devriminin Arkasındaki İslami Hareketler, <https://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/tunus-devriminin-arkasindaki-islami-hareketler-h144287.html>, 26.12.2020
- Abdullah Abdürrezzak İbrahim, Afrika'da Tasavvuf ve Tarikatlar, (çev: Kadir Özköse), Ensar Yayıncılık, Konya, 2008.
- Abdülkadir Turan, Cezayir ve Cezayir'deki İslami Hareketler, SDAM Yayınları, İstanbul, 2020.
- Abil Gündoğdu, Ortadoğu'da Arap Sosyalizmi ve Mişel Eflak, Alınteri Dergisi, 4(1), 2020, s.13-26.
- Adalet Çakır, "Kadiriyye", Türkiye'de Tarikatlar, (ed. Semih Ceyhan), İSAM Yayınları, İstanbul, 2015
- Adalet ve İhsan Cemaati, <https://www.gzt.com/mecra/adalet-ve-ih-san-cemaati-3367061>, 17.12.2020.
- Âdem Apak, Kuzey Afrika'da İlk İslam Fetihleri, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.17, S.2, Bursa, 2008, ss.159-173.
- Âdem Arıkan, "Çağdaş İslâmî Akımlar Literatürü", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 15, Sayı 29, 2017, 243-300.

- Âdem Özköse, Hamdavi ile Demokrasiyi Konuştu, www.haksozhaber.net, 16.12.2020.
- Adil Bebek, “Muhammed Mekki İbni Azzuz”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.19, TDV Yayınları, İstanbul, 1999.
- Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot: Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007
- Ahmed Charani, La Mouvance Islamiste au Maroc, Khartala Éditeur, Paris, 2004
- Ahmet Esad Sani, “Mısır’daki katliamın bilançosu: 3 bin 533 ölü”, Anadolu Ajansı, 17.08.2013, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misir-daki-katliamin-bilancosu-3-bin-533-olu/225113>
- Ahmet Kavas, “Muhammed b. Ali es-Senusî”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.36, İstanbul, 2009
- Ahmet Kavas, “Senusiyye”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 36, İstanbul, 2009
- Ahmet Kavas, “Tunus”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.41, TDV Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ahmet Murat Özel, “Şazeliyye”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010
- Ahmet Varol, Fas’ın AKP’si, <http://www.haksozhaber.net/fasin-akpsi-23354yy.htm>, 08.02.2018.
- Ahmet Yiğitalp Tulga, Cezayir’de Geçmişten Günümüze İslamcı Hareketler, Y.Y.L T, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.
- Akif Bilgir, “Mısır’da İslami Gruplar ve Geline Nokta”, <https://www.haksozhaber.net>, 26.12.2020.
- Al-Ahram Weekly, 24 November 2011.
- Ali ‘Abdu’l-Âl, “es-Selefiyyûn fî Misr: el-Muntalakâtü’l-Fikriyye ve’t-Tedavvuru’t-Târîhî”, Vâki’u ve Mustakbalü’l-Harakâtü’l-İslâmiyye içinde, (Der.: Ahmed Bân), Kahire: Merkezu’n-Nîl Lid-dirâsât, 2012
- Ali Köse, Hizbü’t-Tahrîrî’l-İslâmî, TDV İslam Ansiklopedisi, C.18, İstanbul, 1998
- Algeria, CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ag.html>, 26.12.2020.
- Algérie: L’islamisme, l’état et le conflit armé, <https://www.refworld.org/docid/3ae6a8158.html>, 30.12.2020.
- Algeria, <https://www.britannica.com/place/Algeria/Drainage#ref46507>, 26.12.2020.

- Ali Köprülü, Enver Sedat Döneminde Mısır-İsrail İlişkileri, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 1990, 169 – 190.
- Ali Maskan, “Cezayir’de Doğum Sancıları”, <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/sd-degerlendirme-cezayirde-dogum-sancilari-analizi-9921>, 12.01.2021.
- Allison Pargeter, “Political Islam in Libya”, Jamestown Foundation Terrorism Monitor, Volume:3, Issue:6, 5 May, 2005
- Al-Tahrir al-Masry, Carneige Endowment For International Peace, <https://carnegieendowment.org>, 24.09.2021.
- Amel Boubekur, Political Islam in Algeria, CEPS Working Document No. 268/May 2007.
- A Meeting on Board the Ship”, <https://www.al-islam.org/then-i-was-guided-muhammad-al-tijani-al-samawi/meeting-board-ship>, 21.01.2021.
- Andrea Brigaglia, “20.yy. Nijerya’ında Tican Eserleri”, Hece Dergisi, s246-248.
- Anneli Botha, Terrorism in the Maghreb, Institute for Security Studies, 2008
- Anneli Botha, ‘Politics and Terrorism An Assessment of the Origin and Threat of Terrorism in Egypt’, Institute for Security Studies, No. 131, Aralık 2007.
- Asaf Hüseyin, Asaf Hüseyin, Ortadoğu’da Devlet ve Terör, Pınar Yayınları, İstanbul, 1990
- Atlas Ülkeleri, <https://www.antbilgi.com/atlas-ulkeleri/>, 12.12.2020.
- Ayşegül Durmuş, Immanuel Wallerstein Perspektifinden “Arap Baharı”: Tunus Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi S.B.E., Denizli, 2014
- Auf, Yussef “Political Islam’s Fate in Egypt Lies in the Hands of the Courts”, Atlantic Council, 25 November 2014.
- Bir Müslüman Devrimcinin Fikir Yolu: Malik B. Nebi, <https://www.fikriyat.com/islam-dunyasi/2017/09/16/bir-musluman-devrimcinin-fikir-yolu-malik-bin-nebi>, 01.01.2021.
- Camille Tawil, Brothers in Arms: The Story of al-Qa’ida and the Arab Jihadists, London: Saqi Books, 2010
- Cezayir, www.cografya.gen.tr, 26.12.2020.
- Cezayir Ülke Raporu, T.C. Ticaret Bakanlığı Raporu, Ankara, 2020.
- Cezayir Ülke Raporu, OAİB, 2016
- Cezayir Siyasetinde Değişim İmkânı, ORDAF, Haziran, 2017.

- Cezayir, KSTO Raporu, Kayseri, 2019.
- Cezayir, www.cografya.gen.tr, 26.12.2020.
- Cezayir, www.cografya.gen.tr, 26.12.2020.
- Cezayir Ulusal İstatistik Ofisi, <https://www.ons.dz/spip.php?rubrique34>, 26.12.2020.
- Cezayir, www.vahdet.info.tr, 26.12.2020.
- Cezayir, www.cografya.gen.tr, 26.12.2020.
- Cezayir Ülke Raporu, T.C. Ticaret Bakanlığı Raporu, Ankara, 2020. <https://www.worldbank.org/en/country/algeria>, 26.12.2020.
- Cezayir Ülke Raporu, T.C. Ticaret Bakanlığı Raporu, Ankara, 2020.
- Cezayir, Cezayir Ülke Raporu, Uludağ İhracatçı Birlikleri Yayını, Bursa, 2019.
- Cezayir Ülke Raporu, T.C. Ticaret Bakanlığı Raporu, Ankara, 2020.
- Cevat Rüştü Gürsoy, "Afrika", TDV İslam Ansiklopedisi, C.1.TDV Yayınları, İstanbul, 1988.
- Cesurhan Taş, İslami Cihadın İlk Aşaması Olarak Tebliğ ve Uluslararası Tebliğ Cemaati İncelemesi, <https://sahipkiran.org/2020/09/04/islami-cihadin-ilk-asamasi-olarak-teblig-ve-uluslararasi-teblig-cemaati-incelemesi/>, 23.11.2021.
- Charles Kurzman and Didem Türkoğlu, "After the Arab Spring: Do Muslims Vote Islamic Now?" Journal of Democracy, Vol. 26, No. 4, October 2015, pp. 100-109.
- Court Claims No Jurisdiction Over Religiously Affiliated Parties. Daily News Egypt. 26 November 2014.
- Davut Dursun, Kuzey Afrika'da İslamiyet, TDV İslam Ansiklopedisi, C.1, TDV Yayınları, İstanbul, 1998.
- Davut Dursun, "Fas: Himaye Dönemi ve Bağımsızlık", TDV İslam Ansiklopedisi, C.12, İstanbul, 1995.
- Davut Dursun, "Cezayir", TDV İslam Ansiklopedisi, c.7, TDV Yayınları, İstanbul, 1995.
- Dünya ve İslam Dergisi, İstanbul, 1990, Sayı: 4
- Ebu'l-Vefa Taftazanî, Mısır'da Sûfi Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları, Çeviren: Mustafa Aşkar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1996, cilt: XXXV, s. 535-552.
- Ecehan Somuncuoğlu, "Siyasal İslam ve Mısır'da Müslüman Kardeşlerin Dönüşümü". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2019

- Egypt Elections: Al-Asala Party, <http://www.aucegypt.edu/GAPP/CairoReview/Pages/articleDetails.aspx?aid=111>, 17.09.2012
- Egyptian Political Parties, *MERIP*, 147 (17). July–August, 1987.
- Egypt State Information Service, <http://www.sis.gov.eg>, 07 Mayıs 2014.
- El-Bedil el-Hadari, https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Badil_al-Hadari_Party, 21.12.2020.
- Emad El-Din Shahin, *Political Ascent: Contemporary Movements in North Africa*, Westview Press, 1997
- Emad El-Din Shahin, *The Oxford Encyclopedia of Islam and Politics*, Oxford University Press, 2014.
- Emrah Kekilli, *Libya’da İslamcı Hareketler*, ORDAF Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ensar el-Sünnet Muhammediyenin Çağrısı, <http://www.ansaralsonna.com/web/pageother-659.html>, 18.11.2021.
- Ercüment Kuran, “Abdülkadir el-Cezairi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.1, TDV Yayınları, İstanbul, 1988
- Ernest Gellner, *Muslim Society*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- Ethem Cebecioğlu, “Mustafa b. Muhammed İbn-i Azzuz”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.19, TDV Yayınları, İstanbul, 1999.
- Evan F. Kohlmann, “Dossier: Libyan Islamic Fighting Group”, NEFA, Ekim 2007
- Fas Ülke Raporu, Konya Ticaret Odası Yayını, Konya, 2018.
- Fas Ülke Raporu, <http://www.birlesmismarkalar.org.tr/uploads/Fas.pdf>, 15.12.2020.
- Fas Ülke Profili”, Ticaret Bakanlığı, Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2020.
- Fas’ın Ekonomik Durumu, <http://www.mfa.gov.tr/fas-ekonomisi.tr.mfa>, 12.12.2020.
- Fas, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara, 2020.
- Fas Tarihi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Fas_tarihi, 15.12.2020.
- Fas Ülke raporu, <http://www.birlesmismarkalar.org.tr/uploads/Fas.pdf>, 15.12.2020.
- Fas, <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1068.html>, 08.02.2018.
- Fas’ta İslami Partiye Yasak, <https://www.internethaber.com/fasta-islami-partiye-yasak-129315h.htm>, 21.12.2020.

- Fas'ta Genel Seçimlere Doğru, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fas-ta-genel-secimlere-dogru/657970>, 24.12.2020.
- Fikret Efe, Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler, İslami Araştırmalar Dergisi, (8), 2002
- First Islamist Party Emerges in Libya, Hurriyet Daily News, 11 January 2012.
- Fusun Soykan, "Tunus", TDV İslam Ansiklopedisi, C.41, İstanbul, 2012
- Gaye Ertin, Dünya Bölgeleri: Afrika, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Gilles Kepel, Peygamber ve Firavun, Çizgi Yayınları, İstanbul, 1992
- Glossary: Islamic Awakening, Great Decisions, Foreign Policy Association, 2014 Edition.
- Gökhan Bozbaş, "Tunus Parlamento Seçimleri ve Olası Senaryolar", ORSAM, <https://www.orsam.org.tr/tr/tunus-parlamento-secimleri-ve-olasi-senaryolar/>, 18.01.2021
- Gökhan Kavak- Abdullah Aydoğan Kalabalık, "Mısır'da kim kimdir? <https://www.dunyabulteni.net/ortadoğu/misirda-kim-kim-dir-h144825.html>, 10.11.2021.
- Gülây Döner, Ortadoğu'da Büyük Çözülme, İlk kıvılcım Tunus Devrimi", Y. Y. L. Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E. İzmir, 2014
- Gülsüm Sümer, Kuzey Afrika Pazar Araştırması, Fırat Kalkınma Ajansı, <https://fka.gov.tr> 12.12.2020.
- Hamit Bozarslan, Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Hakkı Taş, İsmailiye'den Rabia'ya Müslüman Kardeşler, İldem Yayınları, Ankara, 2015
- Harun Sakınan, "Tunus'un Yakın Tarihi", <https://www.stratejikortak.com/2020/01/tunus-tarihi-turkiye-iliskileri.html>, 16.01.2021.
- Hasan el-Benna ve Şazeli Tarikatı, <https://www.timeturk.com/hasan-el-banna-ve-sazeli-tarikati/yazar-938618>
- Hatice R. Dursun, Otoriter Laiklikten Demokratik Laikliğe Türkiye ve Tunus'ta Din Devlet İlişkilerinin Dönüşümü, Y. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, S.B.E, İstanbul, 2016
- Hayrettin Yücesoy, Senusilik: Sufi Bir İhya Hareketi, Beyan Yayınları, İstanbul, 1985.
- Heidi Reichinnek, Hızb Al-Asala (Ha) & Hızb Ar-Rahma (Hr)/ Tune-sien, Phillips Universitat Marburg, Januar, 2015.

- Hizbu'l-Asala, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/>, 21.08.2012
- Hizb ut-Tahrir, https://en.wikipedia.org/wiki/Hizb_ut-Tahrir#Tunisia, 18.01.2021.
- <https://allafrica.com/stories/201202270907.html>, 11.10.2021.
- <https://alislah.ma>, 17.12.2020.
- <https://www.haberler.com/amel-partisi-irak-in-bolunme-planini-protesto-etti-haberi/>, 28.09.2021.
- <http://www.hizbaltahriralmasry.org/>, 21.09.2011.
- <http://www.alwasatparty.com/>, 28.09.2021.
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55117984>, 06.05.2021.
- https://www.dunyadinleri.com/dunya-dinleri/islam-dini-tarikatlari/oku_arusiyte-tarikati, 8.02.2021
- <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/davutogluna-tunusta-ak-parti-surprizi-17084811>, 31.01.2021.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Afrika>, 12.12.2020.
- <http://geology.com/records/largest-desert.shtml>, 2012.12.2020.
- <https://data.worldbank.org>, 13.12. 2020.
- <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/north-african-countries>, 12.12.2020.
- <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/north-african-countries,%2012.12.2020>.
- <https://tr.wikipedia.org/>, 24.12.2020.
- <https://ticaret.gov.tr/data/5ef5c31a13b8762b38e2fc14/FAS-%C3%9C%20Profili.pdf>, 12.12.2020.
- <https://www.britannica.com/place/Algeria/Economy>, 26.12.2020.
- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/asta-genel-secimlere-dogru/657970>, 20.12.2020.
- <http://www.mfa.gov.tr/fas-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, 24.11.2020.
- <https://www.refworld.org/docid/3ae6a8158.html>, 01.01.2021.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_Front_for_Armed_Jihad, 01.01.2021
- <http://www.hajij.com/tr/islamic-countries-and-sects/islamic-countries/item/129-cezayir-2>, 01.01.2021
- <https://www.irishtimes.com/news/islamist-assassination-group-recruits-members-from-the-intellectual-milieu-it-attacks-1.45498>, 01.01.2021.

- https://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_Renaissance_Movement, 12.01.2021.
- <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>, 14.01.2021.
- <https://www.imf.org/en/Countries/TUN>, 14.01.2021.
- <http://www.mfa.gov.tr/tunus-kunyesi.tr.mfa>, 14.01.2021.
- <https://www.espacemanager.com/tunisie-hizb-errahma-un-autre-par-ti-islamiste-au-parlement.html>, Erişim Tarihi: 8.04.2021
- <http://errahmah.com/abouts>, 8.04.2021
- <https://www.marefa.org>, 31.01.2021
- https://en.wikipedia.org/wiki/Reform_Front_Party, 07.04.2021.
- <https://english.alarabiya.net/articles/2012/05/11/213499>, 07.04.2021
- <http://www.ennahdha.tn/>, 8.04.2021
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber/musulman-kardesler-libyada-par-ti-kurdu>, 17.05.2021.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_ve_%C4%B0n%C5%9Faat_Partisi, 26.05.2021
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber/libyanin-yeni-aktorleri-siyasi-partiler>, 26.05.2021
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Vatan_Partisi_\(Libya\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Vatan_Partisi_(Libya)), 26.05.2021
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber/libyanin-yeni-aktorleri-siyasi-partiler> 09.10.2021.
- <https://data.worldbank.org/country/egypt-arab-rep>, 27.07.2021.
- <https://www.kolayihracat.gov.tr/ulkeler/misir>, 30.07.2021
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/misir-da-15-yildir-izin-bekleyen-vasat-partisi-kurulacak-17068586,%2028.09.2021>.
- <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/misirin-1971-anayasasi-ile-bugun-ku-metnin-karsilastirilmesi>, Erişim Tarihi: 3.11.2021.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zg%C3%BCrl%C3%BCK_ve_Adalet_Partisi
- https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zg%C3%BCrl%C3%BCK_ve_Adalet_Partisi
- https://hizb.net/?page_id=1951, 23.11.2021.
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55752612>, 23.11.2021.
- Hilal Görgün, “Mısır”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.29, TDV Yayınları, İstanbul, 2004

- Hilal Görgün, Bir İktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhallifleri, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, 2001, 77-92.
- Hugh Roberts, "Radical Islamism and The dilemma of Algerian Nationalism", *Third World Quarterly*, 1988, s. 556-589.
- İbrahim Harekât, "Mağrib", TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, TDV Yayınları, İstanbul, 2003.
- İhvan'dan Ayrılan Gruplar, <https://dkv.org.tr/blog/ihvandani-cikan-gruplar-ve-savunduklari-temel-fikirler/>, 22.11.2021.
- Isabel Schäfer, *The Tunisian Transition: Torn Between Democratic Consolidation and*
- Neo-Conservatism in an Insecure Regional Context, European Institute of the Mediterranean, Barcelona, 2015
- Islamic Salvation Front", <https://www.britannica.com/topic/Islamic-Salvation-Front>, 11.01.2021.
- Islamic Salvation Army, <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/islamic-salvation-army-ais>, 01.01.2021.
- İrfan Kalaycı, Afrika'nın Melez Yüzü, 'MENA': Makro İktisadi Göstergelere ve
- Küresel Endekslere Göre 'Manası' Avrasya Etüdleri Dergisi, 40/2011-2 (175-199).
- İslami Selamet Cephesi", <https://tr.wikipedia.org/>, 11.01.2021.
- İsmail Gündoğdu, Leyla Özcan, "Arap Baharı ve Fas Adalet Ve Kalkınma Partisi", III.
- Ortadoğu'da Siyaset ve Toplum Kongresi, Sakarya Üniversitesi, 11-13 Ekim 2016, Sakarya.
- İsmail Numan Telci, Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa, Seta Analiz, Ankara, 2014.
- James Brandon, "Hizb-ut-Tahrir's Growing Appeal in the Arab World". *Terrorism Monitor*. 4 (24), 27 December 2006.
- Jeremy Bowen, 1967 Arap-İsrail Savaşı: Orta Doğu'yu Sarsan 6 Gün, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40157650>, Erişim Tarihi: 3.11.2021.
- Jonathan Brown, "Salafis and Sufis in Egypt", December, 2011
- J. Spencer Trimingham, *The Sufi Orders In Islam*, Oxford University Press, Newyork, 1998.

- Julie E. Pruzan-Jorgensen, *The Islamist Movement In Morocco Main Actors And Regime Responses*, Danish Institute For International Studies, Copenhagen 2010.
- Kadir Özköse, "Ticani", TDV İslam Ansiklopedisi, C.41, İstanbul, 2012, 130-133.
- Kadri Kınık, "Fas'ta İslami Hareketler", <http://sdam.org.tr/haber/144-fastaki-islami-hareketler/>, 28.10.2020.
- Kadriye Sınmaz, *Mısır Raporu*, İNSAMER Yayını, İstanbul, 2019.
- Koray Şerbetçi, "Cezayir'in Direniş Bayrağı: Emir Abdülkadir", *Diyanet Aylık Dergi*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=33453>, 30.12.2020
- L. Carl Brown, "Morocco", *Britannica Encyclopedia*, <https://www.britannica.com/place/Morocco>, 13.12.2020.
- Levent Baştürk, *Cezayir'de İslami Hareket*, www.wakeup.org, 28.12.2020.
- Leyla Nur Baloglu, *Batı Medyasında Cezayir İslami Selamet Cephesi Hareketi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2018
- Libya, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/libya/#geography>, 17.04.2021.
- Libya, <https://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/libya.htm>, 17.04.2021
- Libya'da İslamcı Parti Kuruldu, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/libyada-islamci-parti-kuruldu>, 26.05.2021.
- Libya'nın Yeni Aktörleri: Siyasi Partiler, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/libyanin-yeni-aktorleri-siyasi-partiler>, 26.05.2021.
- Lotfi Sour, "Understanding Political Islam in Algeria Experiences, Past and Present", *Romanian Political Science Review*, vol. XVI, no. 1, 2016
- Mahmûd et-Tabbâh, *Bi's-suvar Fevzün İyhâbün Şeyhatün bi-Riâseti hizbi'l-asâleti's-selefi* <http://www.masrawy.com/news/egypt/politics/2013/january/4/5480378.aspx>. 11.01.2013
- Malika Zeghal, *Les Islamistes Marocains*, La Découverte Editeur, Paris, 2005.
- Manazır Ahsan, "Cemaat-i Tebliğ", TDV İslam Ansiklopedisi, c.7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993.
- Matt Buehler, "Safety-Valve Elections and the Arab Spring: The Weakening (and Resurgence) of Morocco's Islamist Opposition Party," *Terrorism and Political Violence*, Vol. 25, No.1, 2013, pp. 142–43.

- Mehmet Demirci, “Arusiyye”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.3, TDV Yayınları, İstanbul, 1991
- Mısır, <https://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/misir.htm>, 27.07.2021.
- Mısır, <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1087.html>, 28.09.2021.
- Mısır Pazar Bilgileri, T.C. Ticaret Bakanlığı Yayını, Ankara, 2020
- Mısır’ın Ekonomisi, <https://www.mfa.gov.tr/-misir-ekonomisi.tr.mfa>, 30.07.2021
- Mohammed Amireş, “FIS in Algeria”, African Report, 1991.
- Morocco, <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Morocco>, 16.12.2020
- Morocco, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mo.html>, 16.12.2020.
- M. Tahir Kılavuz, M. Hüseyin Mercan, Süleyman Güder, Ortadoğu’da İslamcı Siyaset: Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda, İlke Eğitim Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, 2014
- Movement for National Reform”, https://en.wikipedia.org/wiki/Movement_for_National_Reform, 16.01.2021.
- Muhammed Es-Seyyid El-Celyend, “Darkaviyye”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.9, İstanbul, 1994.
- Muhammed Elseb Misrati Raslan, Libya’da Senusilik Hareketi, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, 2018
- Muhammed Amireş, “Cezayir’de İslami Kurtuluş Cephesi”, Dünya ve İslam Dergisi, Sayı: 8, Güz, 1991.
- Muhammed Hüseyin Mercan, Müslüman Kardeşler’in Yükselişi ve Düşüşü-İslami Hareketlerde Siyasi Kurumsallaşma Sorunu, İlem Yayınları, İstanbul, 2019
- Muhammed Ebû Rummân, es-Selefiyyûn ve’r-Rab’u’l-Arabî, Beyrut: Merkezu Dirâsâtî’l-Vahdati’l-Arabiyye, 2013, s. 113; Ammar Ahmed Fayd, “es-Selefiyyûn fî Misr: Min Şer’iyyeti’l-Fetvâ ilâ Şer’iyyeti’l-İntihâb”
- Muhammed Örtlek, “Mısır’da Yeni Anayasa Referandumu”, IMPR, Ankara, 2014, s.23.
- Muhammed Örtlek, Ortadoğu’da Siyasal İslamcı Hareketler: Mısır Örneği, Yayınlanmamış
- Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2015

- Muhammed Ticani, https://en.wikipedia.org/wiki/Muhammad_al-Tijani, 21.01.2021
- Mohammad Affan, “Nahda Hareketi Seküler Bir Parti mi?”, <https://research.sharqforum.org/tr/2016/06/14/nahda-hareketi-sekuler-bir-parti-mi/>, 23.01.2021.
- Mukhtar Mustafa Buru, “Libya”, Encyclopædia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Libya>, 17.04.2021
- Musa Umar, “Şia’nın Ağındaki Ülke Nijerya”, AFAM, 2017.
- Muslim Brotherhood İn Algeria”, <https://www.counterextremism.com/content/muslim-brotherhood-algeria>, 29.12.2020
- Mustafa Kara, Bedeviyeye, TDV İslam Ansiklopedisi, C.2, İstanbul, 1989, s.47-48.
- Mustafa Özcan, “Türkiye ve Dünyada Ticanilik”, <https://www.dunyabulteni.net/turkiye-ve-dunyada-ticanilik-makale,11250.html>, 18.12.2020.
- Mustafa Salim Güven, “Şazeliyye”, Türkiye’de Tarikatlar (Ed.Semih Ceyhan), İSAM Yayınları, İstanbul, 2015.
- Mustafa Tahralı, Rıfaiyye, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul, 2008, s.99-103.
- Mustafa Zehran, Mısır’ın Sufi Tarikatlar Tablosu, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/misirin-sufi-tarikatlar-tablosu>, 23.11.2021.
- Nathan J Brown, “Islam and Politics in the New Egypt”. *The Carnegies Papers*.2013, 18-19.
- Nebahat Tanrıverdi, O Yaşar, “Mısır’daki Geçiş Sürecinin Aktörler Üzerinden Değerlendirilmesi”, Ortadoğu Analiz, Cilt: 4, Sayı: 44, 2012.
- Neslihan Er, “Fas’ta islâmi Hareketler”, Darulfünun İlahiyat Dergisi, 30(2): 433-455, İstanbul, 2019.
- Nicola Ziadeh, Tasavvuf ve Siyaset Hareketi: Senusîlik, Risale Yayınları, İstanbul, 2006-12.12.2020.
- Nihat Azamat, Kadiriyye, TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul, 2001, s.480-482.
- North African Countries Population, 2020, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/north-african-countries,%20>, 12.12.2020
- North African Countries 2020, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/north-african-countries>, 12.12.2020.
- North Africa, <https://www.britannica.com/place/North-Africa>, 12.12.2020.

- Nour's Salafist Splinter Group Forms New Party", Ahram Online, 1 January 2012.
- Nurullah Çakmaktaş, Mısır'da Selefilğe Toplumsal Tercih ve Nedenleri, Akademik Orta Doğu, Cilt 9, Sayı 2, 2015
- Okacha Ben Elmostafa, *Les Mouvements Islamiques au Maroc*, L'Harmattan Éditeur, Paris, 2007.
- Omar Ashour, "Libyan Islamists Unpacked: Rise, Transformation, and Future", Brookings Institutions Policy Briefing, Brookings Doha, May, 2012
- Omar Ashour "The Unexpected Rise Of Salafists Has Complicated Egyptian Politics". *The Daily Star*, 6 January 2012.
- Osman Aydemir, Müslüman Kardeşler Hareketi: Tarihi ve Bugünü, İnsamer Yayınları, Şubat 2021
- Ömer Mahir Alper, "Muhammed İlyas Kandehlevi", TDV İslam Ansiklopedisi, c.24, İstanbul, 2001, s.295-296.
- Party Program", http://www.alnourparty.org/page/program_headers, 6.10.2021.
- Patrick Kingsley "Egypt's Salafist Al-Nour Party Wields New Influence On Post-Morsi Coalition". *The Guardian*, 7 July 2013.
- Polat Güngör, "Türkiye ve Fas'ta Adalet ve Kalkınma Partisi", TUIÇ Akademi, 2016.
- Population Total, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>, 14.01.2021.
- Pres Candidates in High Gear As Egypt Election Approaches, <http://www.almonitor.com/pulse/politics/2012/05/egypt-mursi-gains-additional-sal.html>. 14.05.2012.
- Profile: Zine al-Abidine Ben Ali, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12196679>, 18.01.2021
- Ramazan Özey, Afrika Coğrafyası, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2019.
- Ramazan Yıldırım, Cemaatten Partiye Dönüşen Selefilik, SETA Yayınları, Ankara, 2013.
- Ramazan Yıldırım, Tarık Abdülcelil, Mısır'da Siyasal Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya, SETA Yayınları, Ocak, 2021
- Ramazan Yıldırım, Politicization Of Salafism In Egypt, SETA, Ankara, 2014
- Ramazan Yıldırım, Tarık Abdülcelil, Mısır Siyaset Haritası, SETA Yayınları, Eylül, 2011.

- Raymond William Baker, "Egypt", Britannica Encyclopedia, <https://www.britannica.com/place/Egypt/Land>, 27.07.2021.
- Raşid Gannuşi", <https://www.islamdusunceatlasi.org/detail/person340>, 18.01.2021.
- R. Hair Dökmeciyan, Arap Dünyasında Köktencilik, İlke Yayınları, İstanbul, 1992
- Richard Reid, A History of Modern Africa, UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2012.
- Richard Spencer, " "Libyan Cleric Announces New Party On Lines Of 'Moderate' Islamic Democracy", The Telegraph, Londra, 3 July 2019.
- Rod Nordland And David D. Kirkpatrick, "Islamists' Growing Sway Raises Questions For Libya", The New York Times, 14.10.2011.
- Rumeysa Köktaş, "Tunus'ta Yükselen Bir Dinamik Olarak Selefî Hareket", ORMER Yayını, Nisan, 2015
- Said Murad, "Malik B. Nebi", TDV İslam Ansiklopedisi, c.27, Ankara, 2003.
- Salahuddin Hasan, Haritatu't-Teyyarati's-Selefiyye fi Mısır, <http://www.onislam.net/arabic/islamyoon/salafists/>, 18.11.2021.
- Sarah R Louden, "Political Islamism in Tunisia: A History of Repression and a Complex Forum for Potential Change," Journal of Islamic and Middle Eastern Multidisciplinary Studies: Vol. 4: Iss. 1, 2015
- Sefer Turan, Mısır İslami Cihad Örgütü, Haksöz Dergisi, Mart, 1992.
- Selma Göktürk Çetinkaya, Bağdat Paketi'nin Kuruluş Sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri, Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 1, Ortadoğu Özel Sayısı, Sakarya, 2016
- Servet Çelik, Arap Değişiminde İslami Grupların Rolü: Mısır Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Eskişehir, 2015
- Sevda Özkaya, 19.yy'da Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu Topraklarındaki Nüfuz Mücadelesi ve Milliyetçiliğin Rolüne Bir Örnek: "Arabi Paşa Ayaklanmasına İngiliz Müdahalesi, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:60, 2017, s.279-290.
- Shaimaa el-Karanshawi, "Egypt court approves moderate Islamic party". Almasry Alyoum, Almasry Alyoum, 19 February 2011.
- Sınır Tanımayan Gazeteciler, Cezayir Dramı: Esir Düşmüş Bir Halk, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1998

- Sırrı Erinç, “Cezayir”, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993.
- Sırrı Erinç, “Fas”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.12, TDV Yayınları, İstanbul, 1995.
- Sıraç Yalçınkaya, Fas Ülke Raporu, Kasım, 2018.
- Suna Doğaner, “Mısır”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.29, TDV Yayınları, İstanbul, 2004
- Süha Taci-Faruki, Hizbu’t Tahrir ve Hilafet, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998
- Süleyman Kızıltoprak, Mısır İngiliz İşgali ve Osmanlı Diplomasi Savaşı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010
- Şehid İmam Hasan el-Benna, Hatıralarım (Müslüman Kardeşler), çev. M. Beşir Eryarsoy, Osman Arpaçukuru, İstanbul, Beka Yayınları, 2007
- Tarık Abdul Celil, Mısır & Devrimin Ayak Sesleri, <https://www.kitapyurdu.com/kitap/misir-amp-devrimin-ayak-sesleri/272175.html>, 26.07.2020.
- Tayfun Nasuhbeyoğlu, Mısır’da İslami Hareketler, Ankara, 1993.
- Tom Perry, “Egyptian Salafi Party Shows Flexibility On IMF Loan”, Reuters. September 26, 2012
- The Egyptian Labor Party, State Information Services, 16 December 2013.
- Tunus, <https://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/tunus.htm>, 14.01.2021.
- Tunus, <http://vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1100.html>, 14.01.2021
- Tunusia, <https://www.britannica.com/place/Tunisia#ref46600>, 14.01.2021.
- Tunus, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Tunus>, 16.01.2021.
- Tunus Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Raporu, Ankara, 2020.
- Tunus Ülke Raporu, BTSO Raporu, Bursa, Temmuz, 2019.
- Tunus’un Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/tunus-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, 17.01.2021.
- Tunus’ta Parlamento Seçimlerinin Galibi Nahda Hareketi, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/tunusta-parlamento-seciminin-galibi-nahda-hareketi-434348.html>, 17.01.2021.
- Tunus’ta Siyasi Yasaklama”, <https://www.haberler.com/tunus-ta-siyasi-yasaklama-8704310-haberi/>, 18.01.2021.

- Veysel Ayhan, Mısır Devriminin Ayak Sesleri, ORSAM, Ortadoğu Analiz, Rapor No: 27
- Wasat Party, <https://carnegieendowment.org/2010/09/16/wasat-party-pub-54916>, 28.09.2021.
- Yahia H. Zoubir "Algeria: Islamic Secularism and Political Islam." In Religion and Politics in the Developing World: Explosive Interactions, edited by Rolin G. Mainuddin. London: Ashgate, 2002.
- Yasemin Devrimi, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/yasemin-devrimi/dunya/haberdetay/15.01.2011/1339511/default.htm>, 18.01.2021.
- Yusuf Ziya Özer, Mısır Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1987.
- Zachary Valentine Wright, Realizing Islam, UNC Press, 2003
- Zekeriya Kurşun, "Arap Milliyetçiliği Nasıl Gelişti?", <http://www.al-jazeera.com.tr/gorus/arap-milliyetciligi-nasil-gelisti>, 23.11.2021.
- القذافي نظام سقوط بخصوص التاسع البيان, www.ansaralsonna.com, 18.11.2021.
- الجمهورية لرئاسة مريس محمد الدكتور دعم بخصوص والعرشون الثالث البيان <http://www.ansaralsonna.com/web/play-6537.html>, 18.11.2021.